
Lángh Júlia

FIGURÁK

Martin, mindig vidámnak látszó lakótársunk a kommunából, néhány év múlva visszament vidékre. Azt mondta, Párizst ki kell próbálni, ezt nem hagyhatja ki az ember az életéből, ő is kipróbálta, de kiderült, hogy nem egymásnak valók. Mielőtt elment, még becipelt az udvaromba egy nagy rakás, furcsa formájúra vágott farostlemezt, ezek a formák megihlették, csak rájuk nézett egy építkezés hulladécai között, és rögtön meglátta bennük jövődó bárszékek alkotóelemeit. Tény, hogy Ben jól megépített, hosszú, magas bárpultja mellé ülőhelyekből csak két eléggé rozogát örököltem meg, nagyon jól jött hát Martin ihletettsége. Hat egyforma, masszív bárszéket kalapált össze, és pontosan olyan drapp olajfestékkel mázolta be, amilyen színűekre emlékeimben az általános iskolai padok voltak festve.

Aztán Martin lement a Cévennes-hegység egyik lankás, kakukkfűszagú lejtőjére élni, ahol lassan, lépésről lépésre, évek hosszú során át fantasztikus mesevárat épített magának. Csak talált anyagokból. Nem tudom, miből élt ezalatt, talán alkalmi munkákból keresett valamit; mindig megelégedett nagyon kevéssel is. Egy tragacson járta a vidéket, minden fölhasználhatónak látszó építkezési hulladékot begyűjtött, és aszerint ragasztgatott a házához itt-ott újabb helyiséget, csigalépcsőt, csúcsíves ablakot vagy szárnyas ajtót, hogy mit sikerült beszereznie. Végül egy elképesztően zezugos, ki- és beugrókkal, teraszokkal, tornyokkal teli, itt hullámos, ott hegyes, amott lapos tetűjű, kicsit arabos, mediterrán hangulatú mesebeli kastélyt született. Már építkezés közben – amiről Martin azt mondta, hogy úgyis élete végéig fog tartani – csodájára jártak a vidéken. Mindent saját kezűleg végzett, időnként fölfogadott egy-egy segédet, ha szükség volt rá. Feleségül vette a szomszéd tanyán élő régi barátja nővérét, egy nála tíz-egynéhány évvel idősebb özvegyasszonyt, és békében éltek az állandóan bővülő mesekastélyban, amelynek Martin a megszállottjává vált.

Egy vasárnap reggel megint nagyon korán ébredt, hajtotta a nyughatatlanság, hihetetlen energia és akaraterő szorult kicsi, inas testébe. Feleségét hagyta aludni, óvatosan fölkelte mellőle, és kiment, hogy nekilásson a kőművesmunkának. Bérelt daru állt a ház előtt, rá volt csavarozva fémlapon a figyelmeztetés, hogy ne lépjen a gép alá, amíg nincs leblokkolva az emelő. Martin sosem vette komolyan a szabályokat, most sem, és lépett. A vas emelőszerkezet a magasból teljes súlyával rázuhant. Még fél napot élt, de már nem tért magához. Az orvos azt mondta a feleségnek: jobb így. Ha életben marad, testi és szellemi fogyatékosként mindörökké ápolásra szorul.

Akkor lépett ki az életéből, a szó szoros értelmében egyetlen lépéssel, amikor a tetőpontra volt. Párizsban néha, ha nem látott elég megrendelőt a horizonton, bevalotta, hogy nagyon fél a hajléktalanságtól. Könnyen el tudja képzelni, szinte látja magát, mondta, a metrószelektőr fölött egy kartondoboz széthajtogatott lapjain kucorogva. Amióta a fővárosban élt, mindig ismerősöknél, barátoknál lakott, vagy a felújítandó lakás egyik marterszagú sarkában aludt összehajtható vaságyon. Nem volt tehát megalapozatlan a félelme. Ebből egyetlen kiútnak a visszaút látszott, vissza az otthonos déli tájakra; ez a hazatérés azután láthatóan fényesen sikerült neki.

Egyszer meglátogattam. Álltunk az egyik felső teraszon, lábunk előtt a világ, széles völgy, lágy hegyvonulat, fölöttünk tágas ég, mögöttünk ez a mesház, ahol az ember lelke gyerekké válik a kanyargós folyosók, lépcsők útvesztőiben. El voltam ragadtatva, hogy milyen szépen megcsinálta az életét. Hümmögött, háttal állt nekem, nézte a tájat, aztán azt mondta anélkül, hogy megfordult volna: tudod, valami mégis hiányzik. Fogalmam sincs, mi. Csak azt tudom, hogy a hiány, mint egy sötét űr, mindig itt van bennem.

Utólag már nincs sok értelme föltenni a kérdést, de mégiscsak előtolakszik: tudta-e Martin, hogy orosz rulettet játszik azzal a daruval, vagy nem tudta, mit cselekszik?

Még velünk élt a kommunában, amikor egy vasárnap a reggelizőasztal mellett habkönnyű, csipkés selyempongyolában megjelent egy sugárzó mosolyú, ismeretlen nő. Géraldine a nevem, mondta, Paul még alszik; ebből kitalálhattuk, hogy a házban néhány hétre ideiglenes menedéket kapott Paul ágyában töltötte az éjszakát. Nyilván előre megfontolt szándékkal, mert a szemmel láthatóan luxusárú pongyolát csak ő hozhatta magával, a mi polcainkon ilyesmi nem akadt. És csakugyan: rangos márkanévvel ellátott, nagyméretű kigyóbőr táskája fogkefét, fogpasztát, arckrémeket és szépítőszerek garmadáját rejtette. Tegnap úgy indultam el otthonról, hogy mindenképpen egy férfi ágyában fogom tölteni az éjszakát, és tessék, így is lett, mondta kacéran. Charlotte enyhe borzadályal nézett rá, láttam a szemén, hogy nehezeére esik befogadni a látványt: Géraldine, kétségtelenül magas színvonalon, de maga volt a megtestesült konzumtermék, és Charlotte nevezetes amszterdami kalandja óta (sok éve már annak) nehezen viselt mindent, ami a gazdag fogyasztói társadalom frivol arcát mutatta. De volt benne annyi tapintat, hogy nem szólt egy szót sem: ez a nap érezhetően Géraldine napja volt, aki csillogva-villogva mutatta meg magát új ismerőseinek, és kíváncsian kérdezősködött.

Jól tudott kérdezni, nemsokára az is kiderült, hogy szociálpszichológus. Nyilván gyermektelen lehetett, mert az asztal mellett csipegető, körülöttünk lődörgő három gyerekre ügyet sem vetett, mintha ott se lennének. Kis szemlélődés után úgy döntött, hogy rám lesz kíváncsi a jelen lévő felnőttek közül. Félrevont egy matracszöglet kipárnázott sarkába, és részletesen kifaggatott az életemről, érzéseimről, nézeteimről, közben egyáltalán nem hagyta magára terelni a szót. Egy idő múlva derűs magabiztossággal közölte, hogy ki akar engem húzni ebből a – mint mondta: bájos, de értelmetlen – körből, amelyben élek. Amire a legjobb módszer, tanította, immár közeli barátnői minőségben, hogy megnézzük az apróhirdetéseket, és kiválasztunk nekem egy jó pasit.

Amulva és némi riadalommal figyeltem, ahogy azonnal intézkedik. Kihúzta a táskájából a *Nouvel Obs* legújabb számát, és a tollat lazán a kezében tartva olyan gyakorlott szemmel futott végig a társkereső hirdetéseken, hogy látható volt, nem először csinálja. Hirtelen megállt a tolla, és lecsapott. Ez az! Ide nézz, ennek jó szövege van, és nem spórol a szavakkal, még rövidítéseket sem használ, ez nagyvonalú ember, szóba lehet vele állni.

Érősködött, hogy válaszoljak a hirdetésre. Húzódoztam nagyon, sosem csináltam ilyet, még csak nem is nézegettem partnerkereső apróhirdetéseket. Az olyan snassz. Géraldine tiszta szívből kinevetett. De hiszen vicc az egész, mondta, ne légy már olyan nyuszi, ki kell próbálni, semmit sem kockáztatsz. Ismerkedni kell az emberekkel. Küldj neki levelet. Küldjél te, ha olyan nagyon érdekel, mormoltam. Én?, kacagott a gyöngyfogorát villogtatva. Én már sokszor csináltam ilyet, most te jössz, kis kelet-európai húgocskám.

Idegésített, de rábeszélte. Végül is csakugyan, miért is ne. Leültem az öreg Olympia elé, piros szalag volt benne, egy oldalban összefoglaltam helyzetemet, miszerint a kom-

munában, ahol élek, vannak férfiak, több mindenben tudnak partnerek lenni, de nem járnak színházba, és nem szoktak utazni. Ezért fogadnék szívesen még egy férfiismeretséget, hogy teljes legyen a kép, hiszen ön a hirdetésben színházba járást és utazást is javasolt. Ez érdekelne. Megadtam a házunk telefonszámát.

Két nap múlva fölhívott, újabb két nap múlva találkoztunk.

Olyan előkelő vendéglőbe vitt, amelyben még sosem jártam. Szerencse, hogy Géraldine örködött az akció fölött, indulás előtt ellenőrizte, hogy nézek ki, eleganciám növelésére kölcsönadott egy széles, finom selyemsálat, hogy azt vessem könnyedén a vállamra, és sok sikert kívánt. Nem láttam át, hogy miért csinálja ezt az egészet. Egy-két hétig nálunk maradt, mint aki valamivel – esetleg velem – kísérletezik, időnként fél napokra eltűnt, vagy egy éjszakára, de aztán visszajött, mindig jól ápoltan, illatosan, rúzsosva, sminkelve; átölelte a vállamat, és titkokat sugdosott. Elmesélte kalandját a *nouveau roman* egyik leghíresebb írójával; láthatóan büszke volt erre az ismeretségre. A férfi, akivel néhányszor irodalmi összejöveteleken találkoztak, egyszer meglepő javaslattal állt elő. Öltözzön vakítóan fehér fehérneműbe, feküdjön le egy megadott szobában az ágyra, a szemközti falból kamerák fogják figyelni. Ha az ágy mellett megszólal a telefon, vegye föl, a többit meglátja. Géraldine belement a játékba, elbeszéléséből úgy éreztem, elsősorban azért, mert egy ekkora hírességnek nem akart ellenállni. És kíváncsi is volt, mi fog történni.

Miután a kérésnek megfelelően elhelyezkedett a vörös lepedős ágyon a bekamerázott szobában, megszólalt a telefon: az író búgó hangja irányította, mit csináljon, hogyan vetközzön, hogyan simogassa magát és mutassa teste minden kis részletét. Itt Géraldine hangja kezdett átforrósodni, hidd el, már egyre izgalmasabb lett a dolog, de akkor hirtelen más hangok is megszólaltak, a háttérben nevetés, több ismeretlen férfi, akik nyilvánvalóan szintén nézték a jelenetet. Mi ez? Géraldine föl pattant, üvöltött, maga átvert, másoknak mutogat! A híres író nagyon hidegen rászólt, hogy ha belement a játékba, ezt a kockázatot is vállalnia kellett. Közölte vele, hogy négyen nézik a képernyőkön, négy író, maga pedig ott, kedvesem, egy metafora, és úgy fog formálódni, ahogyan mi akarjuk. De ne féljen, tette hozzá, ők négyen a távolban maradnak, nem kell nekik más, csak a kép és az engedelmesség.

Elhűlve hallgattam, ezt a nőt porig alázták, és úgy meséli el, mint aki kérkedik vele. Talán azt hitte, története elkápráztatja a kelet-európai naivát. Közben nem volt hülye, látta ő is, amit én, és ki is mondta: arról szólt az egész, hogy meddig lehet elmenni egy nő megalázásában. A végére akartam jární, mondta. Amíg csak ketten voltunk a térben, az én testem és az ő hangja és szeme, addig inkább olyan volt, mint egy pantomim a férfi-nő viszonyról; minden utasítás és minden mozdulat tele szimbólumokkal. Nemcsak ő irányított, én is jeleztem a mozgásommal, merre haladnék, és ő vette a lapot. Már szépen összehangolódtunk, amikor beleröhögtek a háttérből a férfiak. Rettenetes volt, amikor rádöbentem, hogy többen néznek, és még csak nem is tudom, kik. Addig egy partnerviszony lehetséges koreográfiáit játszottam le, azt hittem, kettesben, de aztán jött a folytatás, és az már olyan volt, mint egy kollektív megerőszakolás. Tanultam belőle, mondta, és úgy igazgatta dúsan göndörödő, vállára omló fekete haját, mint aki máris egy újabb kihívásra készül.

Tőviről hegyire el kellett neki mesélnem első randevúmat az apróhirdetés elegáns feladóijával. Még csak gurultunk a vendéglő felé, amikor a férfi már ott az autóban megkérdezte, nem találom-e kicsit ismerősnek az arcát. Vezetés közben kihúzta magát, ahogy arcélét megvizsgálásra följánlotta: szemmel láthatóan régi családból való, némi göggel is eltelt úriemberprofilat láttam, de nem jöttem rá, kire hasonlít. Ha ki

akarom találni a családnevét, mondta kissé magakelletően, akkor kezdjem sorolni a francia közélet legismertebb neveit, és az első három között ott lesz az övé. Így is volt, másodikra rátrafáltam. Az úr az egyik legmagasabb rangú állami vezető édes unokatestvére volt atyai ágon. Most már láttam, hogy tényleg hasonlít rá.

A férfiú nyilván azt hitte, hogy a nők buknak a vezetéknevére. Különben sem lehetett nagyon okos ember; a jelek szerint úgy gondolta, hogy a női nemhez tartozókkal néhány fokkal alacsonyabb szinten kell beszélni, ha pedig nem született franciák, akkor még lejjebb kell eresztetni a lécet. Egyszerűsítve fogalmazott, és minden harmadik mondat után megkérdezte, értem-e. Egy idő múlva, valószínűleg nem minden él nélkül, megjegyeztem, hogy idegen vagyok ugyan, de nem debil. Atyáian mosolygott, attól kezdve csak minden ötödik vagy hatodik mondat után kérdezte, vajon világosan és érthetően fogalmazott-e. A vendéglőben idegenvezetői buzgalommal kommentálta, mit eszünk mivel, és milyen bort iszunk hozzá. Ebből már valóban nem sokat értettem, de igyekeztem érdeklődő képet vágni. Már tapasztaltam néhányszor, ahogy francia férfiak lenyűgöző komolysággal, szakértelmüket összevetve, hosszan és felelősségteljesen beszélgetnek borfajtákról, évjáratokról, pincészetekről, és elfogadtam, hogy ez a világ előttem zárva marad, ezt soha nem fogom megtanulni. Nem lehet mindent tudni.

Meghívhatom egy pohár pezsgőre? A közelben van egy kis lakásom, nem ott lakom, de néha odamegyek, nagyon szép műtárgyaim vannak, magát biztosan érdekelné... Úriember nem bélyegalbumot mond, hanem műtárgygyűjteményt. Úrilány pedig illedelmesen érdeklődik a művészeti gyűjtemény iránt.

Káprázatos lakás volt. Nagyon hosszú, köríves ablaksorra emlékszem, kőkorlátos erkélyekkel a Luxemburg-kert felé. Az enyhe ívben kanyarodó, hosszúkás szalonban különféle sorszámú Lajos királyokról elnevezett fotelek és asztalkák álltak kecsesen. Az asztalokon és a fal mentén távol-keleti utazások emlékei, szobrocskák, vázák, selyemfestmények, Buddhák és hindu istenek lazán itt-ott elhelyezve, nem tolakodó bőségben. Ezt Kambodzsból hoztam, azt Indokínából, emezt meg Japánból – mondta, ha kicsit hosszabban néztem meg valamit. Így lépegettünk lassan, mint egy múzeumban, a távoli hálószoba felé, ahová csak úgy lehetett bejutni, ha végigmentünk a műtárgykiállításon.

Az óriási méretű, négyszögletes ágygal szemközti falnál kis márványasztalon jó egy méteres, színarany Buddha-szobor meditatált. Meglepett, kis híján zavarba hozott, hogy egyenesen Buddha félig lehunyt szeme előtt fogom ezt az idegent ölelgetni. A szobor nagyon erőteljesen jelen volt, talán a nagy mennyiségű, súlyos arany miatt, mindenestre enyhén olyan benyomást keltett, mintha élne. Az ágyon ülve éppen szembenézett vele az ember. Eredeti darab, hangsúlyozta Henri, első látásra rabul ejtett, nem tudtam szabadulni tőle, meg kellett vennem és idehoznom, hogy az enyém legyen.

Az a gonosz gondolatom támadt, hogy talán az arany értékes csillogása vonzotta inkább, mint a megvilágosodás útja iránti érdeklődés, de lehet, hogy igazságtalan voltam vele. Meglepődve tapasztaltam, hogy amint egymás után veszi le ruhadarabjait, úgy veszíti el a családnevére büszke, számár arisztokrata tempóját; a végén majdhogynem gyengéd férfi lett belőle. Egészen megenyhültem. Aztán még beszélgettünk is, pezsgőt hozott az ágyba, ültünk a Buddhával szemben, milyen jó lehet buddhistának lenni, mondta, tényleg jó lehet, bólogattam, akkor néhány pillanatig csöndben voltunk, és közel egymáshoz, de mintha ez illetlenség lenne, ő hamar csevegni kezdett valami könnyed semmiségről, és ebben a stílusban végig meg is maradt.

Kérdeztem, miért adta föl a hirdetés. Családos embernek néha kell a változatosság, ő szeret így ismerkedni, csak az a baj, hogy kevés rokonszenves nőt szokott találni, ki-

véve persze önt, hölgyem; az ágyban is inkább magázódtunk. Azt állította, hogy csak velem akart személyesen találkozni a válaszolók közül – ezt azonnal a kényszeres és teljesen fölösleges férfi hazugságok kategóriájába soroltam magamban –, mert a többi válaszlevélben a nők mind így vagy úgy, de szidták a férfiakat, panaszkodtak, és a szerelmük vagy férjük különféle árulásaival magyarázták, hogy miért jelentkeznek egy apróhirdetésre. Az én levelem legalább vidám volt, mondta, és azt is megnyugtatónak találta, hogy vannak férfiak az életben. Miért, félni szokott attól, hogy magányos nők a nyakán maradnak? Igen, válaszolta kifejezetten kislányos panaszhangon.

Tőlem biztos nem kell félnie, ezt ő is látta, úgyhogy másodszor is találkoztunk. De már lemerültek az elemek, kicsit akadozott a beszélgetés a kevés közös téma körül, udvariasan untuk egymást. Ezzel véget is ért a kaland. Addigra a kifinomult franciaság másik, nőnemű példánya, Géraldine is eltűnt az életemből, telefonszámát meghagyta, de én sem hívtam, ő sem hívott.

Egy-másfél évvel később, akkor már Ben házában laktam a gyerekekkel, egy kétségbeesett munkakereső lendület hevében sorra hívtam a noteszemből mindenkit: munkát keresek, nem tud-e valamit. Senki nem tudott semmit, és mire Géraldine-ra kerül a sor, már eléggé el voltam kenődve. Ezt bizonyára nem is titkoltam, ma már csak arra emlékszem, hogy a nő röviden lerázott, habozás nélkül közölve: őt a vidám személyem érdekelte, a panaszos nem, talán próbálkozzam másoknál.

Jó nagy pofon volt, de tanultam belőle.

Fatimával a Stalingrad-Crimée környékén ismerkedtem meg. Ő ott lakott, én meg ott dolgoztam a többé vagy kevésbé elvetemült utcagyerekekkel, amíg ki nem rúgtak csoportosan – amely esemény drámai történetét Fatima nagy együttérzéssel kísérte figyelemmel.

Eleven, határozott lány volt, csinos és talpraesett, mindig tele praktikus tanácsokkal a környezete számára. Engem jól leteremtett, mert nem ismertem eléggé a szociális segélyek és támogatások elnyerésének minden csínját-bínját. Egyedülálló anya munkanélküli-segélyen, annak még jár ez meg amaz, a fenébe, soha nem szabad az állam zsebében benne hagyni, ami onnan nekünk jogosan kijár, ezt tanuld meg, mondta. Ezt a mondatot, a későbbiekben tapasztaltam, gyakran ismételte, és általában is szívesen hangoztatta a civil ember jogait az állammal szemben. Eljött velem a kerületi önkormányzathoz, a hivatal útvesztőiben egy szempillantás alatt kiismerte magát, a legmorcosabb ügyintézőt is elbűvölte, mindent könnyedén elintézett nekem, csak bámultam. Rám szólt, hogy nincs mit megköszönni, a barátok erre vannak, ha nem számíthatsz valakire, amikor bajban vagy, akkor az nem is barát. Őrá csakugyan mindig lehetett számítani.

Már második találkozásunknál elmesélte a titkát, ami nem volt titok széles környezet előtt: a testvérbátyjával élt élettársi viszonyban, volt egy másfél éves kislány. Anyám csodálatos asszony, mondta, majd megismered, be akarom neked mutatni. Tudod, mit felelt, amikor megmondtam neki, hogy gyerekelem lesz Vincent-tól? Azt, hogy édes kislányom, ha szeretitek egymást, én örülök, hogy lesz unokám. Érted, ezzel föloldozott, nem érzem bűnösnek magam. Anyám hatalmas szívű, igazi nagyasszony, házmester és takarítónő, kilenc gyereket szült két férjtől, de egy idő után mindkettőt elzavarta a részegessége miatt. Inkább egyedül kilenc kölyökkel, mint eltűrni egy italszagú, verekedő disznót! Az asszony francia volt, mindkét férj algériai. Fatima volt az egyetlen a gyerekek között, aki arab nevet kapott, jól kitolt velem az anyám, kezdettől úgy éreztem, ez arra kötelez, hogy anyja legyek a kisebb testvéreimnek. Nem értettem az oksági összefüggést, Fatima sem tudta megmagyarázni, csak azt mondta, hogy ez így van.

Az elsőszülött fiú korán elment az anyai háztól, tengeri kalandokra vágyott, elszegődött inasnak egy hajóra. Utána Vincent volt a legidősebb testvér, Fatima nála egy évvel fiatalabb. Az anya, az egyetlen kereső a családban, egész nap takarított, a hat kisebb gyerekkel a két nagy, Fatima és Vincent törődött, nevelték őket, mint egy szülői pár. Nagyon jól megvoltunk egymással, mindenben egyetértettünk, mindig segítettük egymást, mesélte a lány. És amikor egy éjjel váratlanul szorosan mellém simult, és úgy kezdett simogatni, ahogy nem szabad, előbb azt mondtam halkán, hogy ne, ezt ne, ez tilos, de abban a pillanatban azt is tudtam, hogy én ezt a fiút szeretem, szerelemmel szeretem. És aztán már nem is akartam ellenállni, most sem akarok, mert szeretem. Jó pár vagyunk, testben-lélekben közel. Tökéletesen kiegészítve egymást. A kisfiunk egészséges, kivizsgáltattuk, semmi baja. Én soha nem tudnék más férfit szeretni, sóhajtott Fatima, aztán erőlesen rácsapott az asztalra.

Hármasban laktak egy kis szociális bérlakásban, hivatalosan mint testvérpár, a nő leányanya, a gyerek ismeretlen apától. Algériai szőnyegekkel teli, barátságos lakásuk volt, békés légkörrel, be-beállító barátokkal, valaki mindig zenélt valamilyen hangszeren. Megismertem az anyát, csakugyan jelentőségteljes asszony volt, nagy életerővel és nyugalommal. El akart utazni Madagaszkárra, hogy kimentse Philippe-et, legidősebb fiát, a börtönből. Fatima erőlesen közölte, hogy nem engedi egyedül, vele megy. Párizsban nem sikerült semmilyen hatékony intézkedést kicsikarniuk, hogy megpróbálják kiszabadítani a fiút, aki már harmadik éve Antananarivo valamelyik börtönében penészedett. Politikai fogolynak és francia kémnek tekintették, az anya egyáltalán nem értette, milyen alapon, azt mondta, ő jól ismeri a fiát: az egy Szindbád, és mellesleg egyszerű kis hajótolvaj. Majd ezt ott, a szigeten, ő meg a lánya, meg fogják értetni azokkal a fafejű malgasokkal, mondta majdnem fenyegetően, de amikor érdeklődtem, hogyan látnak neki, nem árulta el, csak jelentőségteljesen fölemelte az ujját: megbabonázzuk őket!

Nemsokára kölcsönösen úgy alakultak az életkörülményeink, hogy elveszítettük egymást szem elől. Négy-öt év eltelt, mire újra találkoztunk. A szép Fatima elgyötörtnek látszott; izgatottan beszélt. A kisfiú elkezdett iskolába járni, de nagyon súlyos tanulási és beilleszkedési zavarai vannak, nagyon súlyosak, és Fatima elsírta magát. Persze, viszik pszichológushoz, de ki tudja, az mit ér, ér-e valamit, őrajta, Fatimán pedig már senki sem segíthet; nagyon nagy bűnt követtem el, azt hittem, megúszhatom, boldogságban éltem, de most itt a büntetés, nagyon kegyetlen. És Vincent? Ő azt mondja, nincs nagy baj, de én tudom, hogy van. A szép Fatima leplezetlenül sírt a kávéházi teraszon, háttal az utcának. Ilyenkor csak hűmmögni lehet, átölelni a vállát, nyugtató közhelyeket motyogni. Fatimának volt egy jó híre is: Philippe-et sikerült kiszabadítaniuk madagaszkári rabságából. De megint tengeren van, ki tudja, hol. Búcsúzáskor hosszan álltunk a szélben egymást átölelve, emlékszem, aznap váratlan hideg lett, kicsit fáztunk kiskabátban, dörzsölgettük egymás karját, hátát, és sok erőt kívántunk egymásnak nehézségeink legyűrésére. Többé nem láttam, elköltöztem Párizsból, később már nem is hallottam felőle, lassan elfogytak a közös ismerősök.

Hadzsara néhány házzal arrébb lakott a szomszéd utcában. Néha bejött, úgy is mondhatom, benyomult hozzám Ben házának nem túl széles kapuján: impozáns, mellbenfenékben különlegesen bőséges testén mindig gyönyörű, színpompás afrikai ruhát, királynői fején különleges formákban megkötött tarka kendőt viselt. Lába télen is meztelen volt, fekete ujjai sötétlilák a hidegtől vietnami gumipapucsában. Mindig valamilyen szörnyűséges hírral érkezett. Fényes bőre megfeszült kiálló arccsontján, nagy szeme villogott a haragtól, amikor elmesélte, hogy egy mali család, itt a kerületben,

nagy szerencsétlenség ért. Nem elég, hogy meghalt az újszülött kislányuk, de a szülőkét beperelték, ebből biztos börtön lesz vagy kitoloncolás vagy legalábbis nagy-nagy pénzbüntetés, senki sem tudja, még az isten sem az égből, mi lesz most a családdal. Ott van az öt nagyobb gyerek, azokat el kell tartani!

De hát mi történt?

Kimetszették a kislányukat, ahogy azt kell, mondta Hadzsara ellentmondást nem tűrően, okkal feltételezve, hogy nekem gyökeresen más a véleményem erről; de nem hagyott szóhoz jutni. A hagyományokat nem lehet nem követni, ha az ember nem akar nagy szerencsétlenséget hozni a gyermekére, magyarázta. Sajnos hozzá nem értő asszonyra bízhatták a feladatot, mert odahaza Maliban nem fordulhat elő, hogy egy csecsemő elvérezzen az excíziótól, itt megint közbe akartam szólni, ellenkező tartalmú újságcikkekre hivatkozva, de Hadzsara nem engedte, szóáradatát nem lehetett megállítani. Otthon a javasasszonyok pontosan tudják, mit hogyan kell végezni, ismerik a fémek és a növények hatalmát. Megvolt már az első gyerekem, amikor idejöttem az uram után. Én akkor, felnőtt fejjel hallottam életemben először – mert ezek a ti nagy tudósaitok mindent jobban tudnak, így mondják –, hogy az excízió csonkítás, és nem lenne szabad csinálni. Nálunk annál nagyobb sértés nem érhet egy lányt, mint ha azt mondják róla, hogy nincs kimetszve. Az olyan, mintha férfi lenne, értsd meg, igazi nő csak az, akinek nincs csiklója. És, még ha el is hinném, hogy ez csonkítás, értsd meg, mi nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne kövessük a hagyományokat, akkor ki lennénk rekesztve a családból, a közösségünkben, és mi úgy nem élhetünk, egyedül nem tudunk fennmaradni. A kéznek is öt uja van, mit kezdene egy ujj egymagában? És különben sem igaz, hogy ettől a nők frigidek lesznek, csattant föl hirtelen élesen a hangja, én szívesen veszem, ha a férjem éjszaka megmunkál, és azt is tudom, hogy nem kellenék neki, ha a szüleim, Allah hozzon rájuk áldást, nem vágatták volna le a kis micsodámat.

Amikor végre mélyebb lélegzetet vett, megpróbáltam belekérdezni, hogy ha bebizonyosodik egy hagyományról, hogy ártalmas, hogy akár bele is lehet halni, akkor nem lenne-e okosabb inkább lemondani róla, mintsem továbbra is hűségesen követni? Áldozatok árán? Leintett, most nem erről van szó, ez nem az értelmiségi fecsegés ideje, értsem meg, most a bajba jutott családon kell segíteni. Egy kis pénzt szeretnének összegyűjteni, mondta, ügyvédet fogadunk Amadounak, te is idegen vagy itt, gondoltam, tőled lehet kérni, jó szomszéd vagy, becsületes munkanélküli, megérted a mások gondját. Kevés pénz is segítség, majdcsak összejön, ami kell, nem hagyhatjuk, hogy börtönbe zárják Amadout, nem igaz?

Néhány évvel később, már nem a Fontarabie utcában laktam, hallottam, hogy újabban Hadzsara családjának gyűjtenek a környék asszonyai ügyvédre. Némi komplikáció keletkezett ugyanis a poligám családban a születési anyakönyvi kivonatok körül. Míg Hadzsara otthon szült Maliban, feleségtársa, a második asszony, Párizsban adott életet egy babának. A férj ezt az újszülöttet is első felesége, Hadzsara nevére íratta, mivel a többnejűséget igazán nem volt tanácsos bevallania. A Párizsban élő afrikai családokban minden férfi így járt el, hogy megkapja a családi pótlékot az összes, valóban létező gyereke után. Egy szemfüles bürokratának viszont feltűnt, hogy még egy különlegesen termékeny afrikai asszony sem tudhat három hét különbséggel két kisbabát a világra hozni. Hasonló történeteket időnként újra és újra hallani, miközben az értetlenség, sőt felháborodás továbbra is kölcsönös. A hivatal nehezményezi, hogy be akarták csapni, és a törvény szigorával kíván föllépni; köztudott, hogy a nyílt poligám életmódot a fehér világban tilalom sújtja, ott csak dugiban szabad ezt művelni. Az afrikai családfele pedig nem érti, miért tilos neki ősei hagyományai szerint élni, és miért tekin-

tik őt a hivatalban csalónak, amikor az összes gyereke tényleg „az ő cseppjéből lett”, ahogy az afrikai férfiak mondani szokták.

Szövődtek a szomszédsági barátságok. Egy szép nyári este elkeveredtem egy házibuliba, ott tartották tőlem nem messze, egy padláslakásban. Jó hangulat volt, barátságos emberek, itt-ott valaki hangszert pengetett, nagy, színes párnákon ültünk. Egy ismeretlen fiú leguggolt mellém, mondta, hogy ő a házigazda. Nagyon hosszú, erőteljes arca volt, nem lóarc, szarvasarc. Kicsit dadogott, amikor belefogott a mondandójába. Szinte szertartásos udvariassággal beszélt, ez mégis természetesen hatott, azonnal látszott rajta, hogy ő mindig ilyen. Kérdezte, nem vagyok-e véletlenül magyar, fölfigyelt a kiejtésre, mert az pontosan olyan, mint az ő mamájának.

Válaszomra földerült az arca, rögtön megpróbált magyarul beszélni, de néhány szó után zavarba jött, visszatért a franciára. Kérte, hadd jöjjön el néha hozzánk, úgyis közel lakunk egymáshoz, örülne, ha használhatná a magyar nyelvet. Eddig még soha senki mással nem beszélt magyarul, csak otthon a szüleivel, akik '56-ban jöttek ki. Ő, Pierre, már Párizsban született. Azt hiszi, most jött el az ideje, hogy foglalkozzon a származásával; ahogy meghallotta a beszédemet, arra gondolt, milyen érdekes lehet a mamáján és a papáján kívül, akikkel amúgy is kevés dologról diskurál, mással is magyarul beszélgetni. Felnőtt-témákról, így mondta.

Attól kezdve esténként gyakran benézett hozzánk, hazafelé ballagva átláthatatlan feladataiból, amelyek mind a zene körül forogtak. Több hangszeren játszott, gitár, billentyűk, volt valami szerepe egy nagyon alternatív produkcióban, és ha jól értettem, hangszerek, erősítők eladásával is foglalkozott; hol ezt csinált, hol azt. Lassú volt, csendes és mosolygós, pontosabban: gyakran kuncogott, szemérmesen szája elé kapva a kezét. Sokat beszélgettünk, mindenféléről, de leginkább planetáris kérdésekről. Gyorsan javult a magyarja, szorgalmas volt, csak néha kevert francia félmondatokat a beszédébe, és mindig megkérdezte, hogy kell mondani magyarul. Sok új szót megismert, amit a vasárnapi asztal mellett otthon sosem hallott. Amikor elment, mindig letett az asztal sarkára valami apró ajándékot. Mintha a magyar nyelvleckét akarná megköszönni. Nagy, vastag cipőkben járt, mégis halkán lépkedett.

Egy vasárnap beállított egy igazi nagy ajándékkal: egy elektromos pianínóval. Szabadkozva mondta, hogy neki már nem kell, nem használja, öreg darab, tizenöt éves. A fiúk fölállították a pincében, két hokedlira, a dobfelszerelés mellé. A lépcsőfordulóban akadt egy rozzantnak látszó, de mint kiderült, jól működő erősítő, a New York-i dobos és bandája hagyta ott, amikor néhányszor a pincénkben gyakoroltak. Az afro-amerikai jazzdobos magyar felesége barátnőm volt, így kerültek hozzánk, amikor párizsi turnéjuk közben egy időre nem akadt helyiségük a próbákra.

A felszerelés tehát remek, a pince akusztikája is, fiamban vibrál az elektromos töltés, mint a hangszerekben. Pierre ismét mintha mentegetőzne, leül a zongora elé, improvizálni kezd. Fiam a dobnál alájátszik, kíséri, Pierre váltogatja a ritmust és a stílusokat, a dob azonnal követi, mindketten elégedetten bólogatnak, boldogok.

Pierre egyszer éppen azon az estén jött, amikor az első nagy európai rockfesztivált közvetítette a tévé tizenkét országból. Nagy volt az izgalom, óriási pillanat, micsoda hatalom: ennyi emberhez szólni egyszerre, ennyi tévén, rádión át! Pierre és a fiatalok a sarokdíványon ülve figyelték. Én a bárpult mögött sűrögtem, barnalisztból gyúrt, füstölt csirkehússal töltött buktákat sütve; ez mindig biztos siker volt. Arra figyeltem föl, hogy Pierre dühös, már amennyire ő egyáltalán tudott dühös lenni, ez esetben a funky-diszkó-varieté műsor miatt, amit rockkoncert gyanánt akarnak eladni, és még erre mondják, hogy rock, ismételtette csendesen háborogva.

Aztán belefogott egy történetbe a számítógépek Achilles-sarkáról, ami információi szerint a mágnesség, mert az megszedíti a mikroprocesszorok működését, érted, kicsit olyan, mintha beszívnanak, magyarázta, de nem értettem. Olyan érzékenyek a gépek a mágnességre, állította teljes meggyőző erővel, hogy ha egy magnetizőr gyógyítóember elsétál egy nagy tudású számítógép mellett azzal a mágnességgel teli kezével, előfordulhat, hogy letöröl valamit a gép memóriájából! Még magamhoz sem tértem az ámulatból, Pierre már azzal folytatta, hogy különben is, a Föld mágnességével is nemsokára történni fog valami, ezt nemcsak próféciák mondják, bizonygatta szkeptikus pillantásomat elkapva, hanem a legújabb tudományos kutatások is, időnként megfordul a mágneses mező, de ettől legyengül, és beengedi a napszelet, ami bombázni fogja a légkört...

Máskor azon nevetgéltem – kezét kicsit ferdén a szája elé emelve, mint aki azt hiszi, illetlenséget mond –, hogy Brezsnyevnek mesterséges szíve van, és az agyának egy része is mesterséges, van benne egy kis dobozka, és onnan vezetékek mennek le a tarkóján... szóval, képzelj, a Brezsnyev egy automata!

Egy nap azzal a hírrrel jött, hogy épített piramisok vannak a Marson. A földönkívüliek nagyon foglalkoztatták. Mélyen hitt benne, hogy már most, egészen a közeljövőben végre manifesztálódni fognak itt közöttünk, és létrejön a harmadik típusú találkozás. Arról is biztos tudomása volt, hogy a földönkívüliek létezésének, sőt: ittlétének megdönthetetlen bizonyítékait szupertitkosan őrzik a legmagasabb földi hatalmak. A múltkor is egy délfrancia földműves talált valamilyen furcsa fémdarabot a földjében, hívta a katonákat, mert a közelben volt egy katonai tábor, azt hitte, a tárgy onnan való. De bizony nem – és itt Pierre diadalmasan fölemelte az ujját –, mert ismeretlen eredetű volt, ismeretlen sugárzást bocsátott ki, ezt bizonyítja, hogy a közelében, ahol a földben rejtőzött, minden új hajtás feltűnően gyorsan kezdett nőni, fejlődni és aztán öregedni is. Csakhogy ezt elhallgatják, titkolják az emberek elől.

Minden alkalommal új, meglepő hírral érkezett, és én nem nagyon akartam elkedvetleníteni azzal, hogy hangosan kétségbe vonom a történeteit. Különben is, mindent olyan ártatlanul mesélt, tágra nyílt szemmel, nézd, milyen mulatságos, hallgasd, milyen érdekes, nahát, miket tud produkálni a világ! Ő maga volt olyan, mint egy földönkívüli, a szelíd és jóindulatú fajtából, aki csak néz, néz és csodálkozik, hogy milyen furcsa ez a földi élet.

Néhány év múlva társra lelt egy szép argentin lányban, egy ideje már együtt éltek, amikor én átmentem Münchenbe. Mire legközelebb fölkerestem őket a kertés külvárosban, ahol utójára laktak – mert sűrűn visszajártam a bajor fővárosból Párizsba –, behúzott zsalugátereket találtam, üres volt a ház. Kérdeztem a szomszédokat, de senki sem tudta Pierre új lakcímét.

Hermész, a Hírnök, régi jó barátom, gyakran megjelent a Fontarabie utcában. Mindig váratlanul és mindig a legjobb pillanatban állított be, ehhez hihetetlen érzéke volt. Többször is olyankor jött, amikor éppen róla érdeklődött valaki. Este volt, ültünk a garázsban a matracokon, megkondult a kapura fölszerelt kolomp, és belépett, sarkán verdesett a szárnya, és persze magától értetődőnek tartotta, hogy akkor érkezett meg több száz vagy több ezer kilométeres út után, ki tudja, éppen honnan, amikor valaki megkérdezte, mit tudok róla, hogy van. Másszor éppen róla írtam valamit levélben egy közös barátnak, amikor telefonált, ami egyébként nem volt gyakori, akkoriban még drága volt a vezetékes telefonokon interurbánnak nevezett hívás. Szóval Hermész isten, akinek hívó szavára Szűz Mária megjelent egy fán, a genfi Nemzetek terén, szemben az ENSZ-palotával, nagyon értett a kommunikációhoz. Nála egy hivatkozás valamely

mitológiai vagy transzcendens erőre teljesen hiteles volt, látszott, hogy jó viszonyban van a láthatatlan dolgokkal. Tőle vettem át, de csak egy-két évtizeddel később, az őrangyal szó használatát, amikor utólag döbbsentem rá, hogy sorozatban mennyi mindent megúsztam, pedig hányszor mentem vakon, hányszor nem tudtam, mit csinálók, mit követek, mit miért követek el, mégis szerencsém volt, ezt már nem lehet jobban kifejezni, mint az őrangyalok képével. Az, hogy mázlista, túl frivol szó ehhez. Én tehát csak utólag láttam bele az eseményekbe az őrangyalok működését, ő viszont folyamatos, élő kapcsolatban állt velük.

Ayoubról Fatimától hallottam, többször is; azt hiszem, azért beszélt róla, mert nem tudta hová tenni a figurát. Fatima nem volt vallásos, de foglalkoztatta a téma, ellentmondásos viszonyát az iszlámhoz részben magyarázhatja, hogy algériai apja, akit tíz éve nem látott, muzulmán volt és iszákos.

Ez az Ayoub nem sokkal korábban könyvesboltot nyitott El Najah néven, ami arabul sikert jelent. Sikeres is lett. Boltját utazásairól hozott, az iszlámról szóló művekkel töltötte meg. Kis imaszőnyegén naponta ötször imádkozott, nem fogyasztott disznóhúst, sem alkoholt, sokat olvasott, életét az iszlám szellem terjesztésének szentelte. A környéken mindenki ismerte, Ayoub valódi mudzsahid, mondták elismerő bólogatással az öreg arabok, és szívesen idézték példáját mindenki előtt.

Ayoubot néhány évvel korábban még Georges-nak hívták, és homályos szorongásokon kívül – kinek nincsenek? – nem volt semmi baja. Egy éjjel álmot látott. Az álom azt mondta neki: Hitetlen vagy, és ha nem tisztítod meg magad tetőtől talpig a bűneidtől, a végső napon örök pokol és szenvedés vár rád. Szegény Georges erre nagyon megijedt, és megkérdezte az álmot, hogyan tisztítsa meg magát tetőtől talpig. Az álom azt válaszolta: az iszlám az egyetlen út.

A fiatalember másnap elment a nagy mecsetbe, és beszámolt álmáról Muhammad Hamidullah imámnak. Hamidullah nemzetközi hírví tudós volt, több nyugati egyetem doktora, az iszlám vallás, tudomány és történelem mély ismerője, húsz nyelven tudó öreg bölcs. Alaposan elbeszélgettek. Így lett Georges-ból Ayoub.

Nincs hívó muzulmán a környéken, aki ne ismerné Ayoub álmát, és ne mesélné el újra és újra szívesen, mint világos útjelzőt a tévelygők és hitetlenek számára.

Fatimát egyszerre vonzotta és taszította a történet. Bonyolult viszonya volt apja válásához. Egyfelől indulatosan védte a nők jogait, fortyogni szokott a dühtől, ha az arab lányok szobafogságáról hallott újabb eseteket, olyankor szidta az öreg muzulmánokat, mint a bokrot, dühében olyan szlengben beszélt, hogy csak a felét értettem, másfelől viszont rajongott a szúfikért, és Ayoubnál az iszlám misztikáról vásárolt könyveket. Tőle hallottam először ezt a szúfi történetet:

„Egy ember elment szerelme házához, és bekopogtatott.

– Ki az?

– Én.

– Itt nincs hely énnekem és teneked.

Az ajtó zárva maradt.

Egy év magány és önsanyargatás után az ember újra odament a házhoz, és bekopogott.

– Ki az?

– Te.

És az ajtó kinyílt.”

Fatimát nagyon foglalkoztatta ez a történet. Hogy itt most az Istenről beszélnek-e, valószínűleg, hiszen szúfik mondják; de ő úgy érzi, hogy a példázat a földi szerelemre

is érvényes. Ami azért eléggé félelmetes lenne. Ha őtöle Vincent ezt követelné. Hajlik rá? – érdeklődtem. Néha. Mint minden férfi.

Aztán egyszer Fatima diadalmasan elővett egy kis könyvet – óriási vászontáskákkal járt, tele hihetetlen mennyiségű, nagy változatosságú tárgyakkal –, al-Halládsz, 10. századi szúfi misztikus verseit. A kötetben vastagon aláhúzta ezt a sort:

Megláttam Uramat a szívem szemével, és szóltam: Ki vagy Te? S Ő mondta: Te!

Megnyugodtunk. Ez a teljes egybeolvadás, önfeladás és azonosulás, ez mégiscsak jobb, ha a spirituális magasságokban zajlik, mint ha esendő női létünkben, mert akkor eléggé ijesztő. Váratlan erősítést kaptunk Florence-tól, aki éppen a keresztény női szentek életét olvasta sorra, és orrunk alá dugott egy mondatot. Avilai Teréz vallomása szerint Jézus egyszer azt mondta neki: Ne azzal próbálkozz, hogy engem magadba zárj, próbáld magadat énbélem zárni.

Ezen is el lehetett rágódni egy darab ideig.

Azt mondták az újságok, hogy az előző évtized, a hetvenes alatt harminc-negyven-ezer francia tért át az iszlámra. Csak becslések vannak, írásos nyomok nincsenek: a mecsetekben nem vezetnek könyvet a hívőkről, így a megtértekről sem. Meg sem kérdezik lakcímét, foglalkozását, nincs szertartás, csak esküre emelt ujjal ki kell jelentenie hithű muzulmánok előtt: Tanúsítom, hogy nincs más isten, csak Allah, és tanúsítom, hogy Mohamed az ő prófétája. Ezt háromszor el kell mondania, és ezután már muzulmán. Innen kezdve természetesen be kell tartania a vallás előírásait, a napi öt imát, a ramadánt, az adakozást és, ha csak lehet, a mekka-i zarándoklatot is. A hitet elhagyni nem szokás, nem is tanácsos, a saría elvben halálbüntetéssel sújtja.

Egyszer pesti látogatók mesélték, hogy amikor följöttek a metróból, és hozzám igyekezve elindultak a Bagnolet utca felé, magyarul fecseggve egymás között, az újságosbódéból egy koromfekete afrikai srác utánuk kiáltott: mágyárok vágytok ti?

Ismertem a fiút, fél négyzetméteres bódében árusította a sarkon a délutáni lapok, a *France Soir* és a *Le Monde* példányait, de korábban sosem beszélgettünk. Másnap próbára tettem, magyarul kértem tőle a *Le Monde*-ot, szélesen elvigyorodott, összecsapta a kezét, úgy örült nekem, mint egy rég nem látott földinek. Azonnal elővette a pult alól és megmutatta, mit olvas: *A szarvasmarha-betegségek ábécéje*, ez volt a címe! Így, magyarul. A Boulevard Charonne és a rue de Bagnolet sarkán ő, az afrikai fiú ezt szokta olvasgatni, hogy ne felejtse el a szakmáját: állatorvos volt ugyanis, legalábbis ezt tanulta Budapesten.

Guineában született, ott is érettségizett, három ország közül választhatott, hová menjen ösztöndíjjal egyetemre: Szovjetunió, NDK, Magyarország. Gondoltam, annál rosszabb sehol lehet, mint Sékou Touré alatt, az egy gyilkos diktátor, mondta, én onnan el akartam jönni. Találomra választottam Magyarországot, de nem bántam meg! Kinyújtotta a karját a bódéból, elkapta a kezem, hosszan rázogatta, hogy még jobban mutassa örömét. Ragaszkodott hozzám, hogy magyarul beszéljünk, és valóban elég jól tudott. Két évig csak a nyelvet tanulta a külföldiek kollégiumában és a sarki kocsmában, ahol igen otthonosan érezte magát. Aztán kijárta az állatorvosi egyetemet, volt egy kedves magyar menyasszonya, állást is kaphatott volna, szeretett a magyarok közt lenni, őt sosem bántották. Most mégis itt ül egy újságosbódében, ahelyett, hogy állatokat gyógyítana. Nem maradtam ott, mert az mégsem egy szabad ország, mondta sóhajtva.

(Részlet az *ősszel megjelenő, PÁRIZS FŰ ALATT* című könyvből.)

Benedek István Gábor

KINDERHEIM*

Akár csodálkozhatnánk is azon, hogy a szegedi zsidók hogyan mutatkozhattak olyan gondtalannak a negyvenes évek elején. Nevetgéltek, súgtak-búgtak, zsúrokat tartottak, s ha elolvasták is a megszorító rendelkezéseket, némi szorongás után már kutatták a kiskaput, húzódtak a napfényre – vagy mint a sivatagban a növények: erőre kaptak egyetlen harmatcseppből.

Fränkel rabbi a szokásos péntek esti és szombat délelőtti imáin higgadtan és megnyugtatóan beszélt – az élet nehéz, de az Örökkévaló figyel ránk, nem hagyja el kiválasztottjait. S ahogy az egyiptomi kivonulás idején, úgy adatik meg minekünk is majd a megmenekülés nagy élménye. Szegény Fränkel azt hitte talán, ha így példálózik, megijednek a németek, magukba szállnak a csendőrök és a nyilasok.

Dr. Vajda Frigyes ügyvédet egy rosszkedvű, folyton sercintgető keretlegény lőtte föbe Abaújvár határában. Az éppen jelen lévő bajtársak – köztük többen szegediek, azon belül is páran régi asztaltársasági barátok – hogy ne járjanak úgy, mint szegény Frici, ijedten elkotródtak a tett színhelyéről, a komor tizedes mellől, s csak magukban mormolták el a Sömát és a Káddist.

Az ügyvéd lánya, Vajda Ilonka fegyelmезetten fogadta, hogy gettóba kell vonulniuk. Hisztérikus anyjától átvette a csomagolás feladatát, és csakis praktikus dolgokat készített össze – de számtalan holmin összekaptak, hiszen Vajdáné Sárika kilónyi kozmetikumot és hat pár cipőt akart magával vinni, meg ruhákat, ruhákat. Friciről már vagy két hónapja semmi biztosat nem tudtak – egyszer egy árkász őrmester hozott valami homályos hírt a századról, az ügyvéd akkor még élt.

A tizenhét éves Ilonka éppen befejezte a hetedik gimnáziumot, amikor kimaradt, és még csak reménye sem volt az érettségire. Azazhog y egy kapu mégiscsak kinyílt előtte, ám azon ő nem lépett át – az apácák egyike, latintanárnak a testvére ajánlotta föl a segítségét. Akkoriban sok száz zsidó fiatal került ki az iskolákból – a fiúk helyzete volt könnyebb, kétkezi munkára adták őket, ipart tanultak. Professzorok csemetéi álltak be asztalostanoncnak, bádogosnak, gazdag kereskedők adták piktornak vagy péknek a fiukat. A fiatalok ösztönösen fordultak el a szorongató gondoktól, a Gutenberg utcai hitközségi kultúrteremben hétről hétre összejöttek, műsoros délutánokat tartottak – szavaltak, színdarabokat adtak elő, felolvasóprogramokra hívták az érdeklődőket, a kicsiknek pedig mesét játszottak.

Visszatetszőnek is tűnhetett, hogy míg az apák a halál felé menetelnek, addig egyetemista gyerekeik, lelkes gimnazistáik áriákat énekelnek, verset mondanak – az „Arany János legszebb költeményei” című műsört négyszer ismétlik –, Kohn Simi kántor átíratában pedig aktualizált meséket adnak elő kabaréstílusban. Az ötlet frenetikusnak bizonyult – legalább addig elfelejtjük a cóeszt, mentegőztek nevetve a felnőttek is.

* Nemrég Ausztriában, a magyar határ közelében 1944–45-ből származó zsidó munkaszolgálatos sírokat találtak – több száz kivégzett ember holttestének maradványait. Az extrém arisztroracsaládra esik a történelmi bűn reflektorsugara. Előkerült a Thyssen család egyik tagjának neve is. Azok a magyar zsidó deportáltak, akik Bergen-Belsenbe kerültek, a lágerben hallottak a fegyvergyáros familiáról és az egyik gyermekről...

A *Piroska és a farkast* például a pesti Goldmark Terembe is föl vitték, Salamon Béla játszotta a Hitlert csak óvatosan utánzó farkast, Herr Wolfot, akiről kiderül, imádja a macsot, míg le nem lepleződik, hogy voltaképpen zsidó (csak épp az akkortájt divatos öngyűlölő típusból való), és bujkálását csakis falkavezérként gondolja sikeresen véghezvihetőnek – a csúcspontban azonban Piroska döbbenet fedezi föl, hogy Herr Wolf lompos farkából hiányzik egy darab. Vajda Iluska zongorázott ezeken az összejöveteleken – inkább könnyebb darabokat játszott, sőt olykor tinglitanglit, a közönség erre vágyott –, ő pedig élvezte a sikert, maga is jól elszórakozott.

Miután az ügyvéd bevonult, a felesége, Sárika pedig megértette, hogy ez a helyzet tartósnak tekinthető, egyáltalán nem ambicionálta csonka családjuk vezetését. Sőt, ezt a tisztséget rögtön átadta Ilonkának – úgy tekintett rá, mint korábban Fricire. „Mindennek megtanítottalak, mindent tudsz, légy szíves, most te segíts anyádon!” Ilona túl fiatal és tapasztalatlan volt ahhoz, hogy megértse anyját, viszont eléggé racionális és erős, hogy cselekedjék. Büszke volt a hirtelen a nyakába szakadt felnőtt szerepre, lelkét kitöltötte a fontosság tudata. Reggelenként még a házastársi veszekedéseket is eljátszották, a végén már igazi méreggel, s amikor Iluska elrohant özvegy Kónya Szerén Párizsi körúti üzletébe, ahol fűző- és melltartókészítőként volt alkalmazva, ugyanúgy csapta be maga mögött az ajtót, mint az édesapja. Sárika ilyenkor nyugodtan visszafeküdt még egy-két órácskára, hogy aztán ugyanennyi időt foglalkozzon magával a tüdő előtt.

A téglagyárban legalább ezer helyi és csaknem ugyanennyi környékbeli falusi zsidót zsúfoltak össze – a testileg és lelkileg összetört embereket ez a pokol készítette föl a még rosszabbra. Az ausztriai kitérő után 1944 novemberében ugyanis Bergen-Belzenbe érkeztek.

*

Hogy a tábor mekkora, csak sejtették, és nem tudták azt sem, hány ezer vagy hány tízezer ember győtrődik itt. A húsz-huszonöt vagonban idehurcolt magyar deportáltakat a zellei állomásról gyalog hajtották a kerítések mögé. Két hosszú barakkban kellett elhelyezkedniük, emeletes priccseken. A hatalmas északi erdőség területén fekvő láger kora estétől délelőtt tízig-tizenegyig nedves ködben állt. A hideg itt egyáltalán nem olyan volt, mint odahaza. Otthon a hideg körbefogja az embert, a levegő lehül ennyi meg ennyi fokra, és kész – ha jeges szél fúj, ki milyen gyorsan tud, védelmet keres. Ám Bergenben a hideg alattomosan támadott, bebújt a bőr alá, nyúlósan, agresszívan kapta el a csontokat, behatolt a vérbe, az agysejtekbe. A legkevésbé mégis a krematórium bűzét lehetett elviselni. Azt az édeskés, émélyítő szagot lehetetlen volt megszokni.

És az appeleket. Mondhatnánk, az SS-katonáknak sem volt könnyű a szolgálat, olykor éjfélkor, máskor kettőkor, háromkor érkeztek a kutyáikkal, s mit kellett elviselniük, míg föl zavarták az ájultan fekvő embereket; micsoda munka volt kikergetni a félig még alvó, otthonukról álmodó asszonyokat, gyerekeket, öreg férfiakat a barakkok előtti térre, ahol tízszer tízes csoportokban megkezdődött az órákon át tartó létszámel-lenőrzés. Az egyik mintegy ötven méter hosszú faépítmény felében hollandok laktak – többnyire elegáns tartású amszterdami, rotterdami, einhoveni, grönningeni, azaz városi zsidók, akiket egyenesen a lakásukból tereltek össze és hoztak ide. A falusi magyaroknak az volt az érzésük, hogy ezek az elegáns szefárdiak folyamatosan csodálkoznak: Hogy kerülhettek ők ide? Mit keresnek ők itt? És egyáltalán – mi közük ehhez az egészhez?

A „különleges lágerben” nem volt munka, és nem volt gázkamra – de hogy mi állott ennek hátterében, senki sem tudta. Hogy Himmler és Eichmann a svédekkel és a Svájcban székelő nemzetközi (lényegében amerikai zsidó) szervezetekkel egyezett-e meg, hogy teherautót, pénzt, aranyat kaptak, vagy valamiféle háború utáni szabad elvonulást ígértek nekik – titok volt, és valamelyest titok maradt később is. Miután 1944 karácsonyán a svéd vöröskereszt élelmiszert osztott – tejet, céklát, cukrot, dupla adag kenyeret –, futótűzként terjedt el, hogy a németek a svéd királynak tesznek talán gesztust, amikor életben hagyják azokat, akik az ő születésnapján érkeztek, vagyis a hozzávetőleg kétezer magyar és ezer holland zsidót.

Reggelenként elvben meleg cikóriakávé osztottak, a kondérok azonban vagy nem érkeztek meg, vagy már csak a jéghideggé hűlt lötytyel. A déli és az esti döngeműzével, vagyis a kockára vágott marharépból főzött kotyvalékkal ugyanez volt a helyzet. Személyenként naponta háromszor három deka fekete kenyér járt. Nem tíz deka – kilenc. Miután a csendőrök még Magyarországon elszedték a zsidók meleg ruházatát, itt, észa-kon nem lehetett eldönteni, mi a szörnyűbb, az éhség-e vagy a hideg.

Az emberek – ha napközben olykor marakodtak is egymással – estére lecsendesedtek, és kétféle módon próbálták méltóságukat fenntartani. Az egyik az imádkozás volt – tucatszám vagy még ennél is több minján szerveződött, hiszen legalább tíz férfinak kell együtt lennie, hogy a zsidók áldást kérő könyörgése eljusson az Örökkévalóhoz. Tehát a rabbik és a kántorok – akik a hangjukra még ilyen körülmények között is roppant büszkék voltak – megszervezték a maguk minjányát. Ezek az imádkozó csoportok a zsidó vallásos folklór valóságos kincsebányái voltak, hiszen másként – más kiejtéssel, más dallammal és más szövegrészletek kiemelésével, illetve elhagyásával – imádkoznak a német, a lengyel, az orosz, az ukrán, a magyar vagy éppen a holland hagyományokon nevelkedett zsidók. De még ezen belül is elkülönül a vilnai, a munkácsi, a sátoraljaújhelyi vagy a nagykállói tradíció. Jószerével minden templomnak, imaháznak megvan a maga héber kiejtése és énekvezetése.

Az előimádkozók, ha kényszerűségből is, ősi szokást szegtek meg. Nem illik ugyanis „fejből”, emlékezetből dávenolni – tórát felmondani pedig egyenesen tilos. Akár a legkisebb hiba, tévedés is sértheti az Örökkévalót, a tiszteletlenség pedig megzavarja a bensőséges kapcsolatot a Teremtő és az általa alkotott ember, szélesebben értelmezve az egész világ között. Imakönyvük pedig nem volt.

De nem azért zsidók a zsidók, hogy ebből a szellemi csapdából ne törjenek ki. Az öregek, akik még „rendes” jesivákban tanultak, elmélyedtek a Misna, a Talmud, az ágádák, a törvényt magyarázatok, a jiddis és héber nyelv rejtelmeiben, megtalálták a szent szövegek végtelenjében azt a mondatot, amellyel előre bocsánatot kértek Istentől a hiányosságért. Kényszer alatt tesszük – mondták, vagy inkább sírták. Így a halál előszobájában már „fejből” is elmondhatták a fohászt.

*

Az emberi tartás megőrzésének másik módja az esti – tréfásan úgy mondták: a lámpaoltás utáni – kultúr műsor volt. A szegedi deportáltaknak nem kellett megmagyarázni ennek jelentőségét, de a Békés és Csongrád megyei falvakból, a szórványközségek-ből ide keveredett zsidóknak úgyszólván itt adódott először lehetőségük kipróbálni ezt a fajta szellemi élvezetet.

A barakk közepét nevezték ki színpadnak, a műsor pedig kifejezetten változatos volt. Hivatásos színészek is akadtak köztük, akik többször is bemutatták a repertoárjukat –

ha viszont elunták, mulatságos anekdotákat meséltek régi művészekről, letűnt előadásokról, örökké frissen maradó szerelmekről. Egyetemi és gimnáziumi tanárok „órákat” adtak. Az afrikai ásatások érdekességei után összefoglaló hangzott el a gyomoroperáció veszélyeiről, vagy épp olyasfajta lélektani előadás, amely az együttélés toleranciáját próbálta elmélyíteni „Az önérvényesítés és az önfeladás belső és külső konfliktusai” címmel. Máskor pedig – csak úgy – Liszt Ferenc életét ismertette valaki. Az anekdoták a pikantériát sem mellőzték. Lukács Gyula újságíró elmesélte például, hogyan írta meg „névtelenül” – Germanus Gyula felesége, Hajnóczy Rózsa nevéen – hajdani közös keleti és indiai utazásaik történetét; a „kódexes” Csemegi Károly egyik ugyancsak neves tanítványa pedig arról beszélt, hogyan dolgozott a nagy büntetőjogász, és hogyan hadakozott pitiáner miniszterekkel, korrupciós hivatalnokokkal, és miféle pereket folytatott le az elmeél nagyobb diadalára.

Aztán jöttek az amatőrök, a műkedvelők. Énekeltek operát, operettet és amerikai dzsessz-zenét; felléptek parodisták és hangszer nélküli hangszerutánzók. Alakult egy kórus is a diákokból. Nagy visszhangot – és indulatokat – váltott ki március 15-i előadásuk: Kossuth-nótákat énekeltek. Arra hivatkoztak, hogy 1848–49-ben igen sok zsidó vett részt a forradalomban és szabadságharcban Kossuth hívó szavára, tudva azt is, hogy a sátoraljaújhelyi rabbi meggyógyította s emellett megjósolta a hozzá betegként elvitt Kossuth gyerekek, nagy vezér lesz, ha felnő. Ezt követően a barakklakók kívánságára több estén át filozófiai, szociológiai és történelmi előadásokat tartottak a magyarság és a zsidóság együttéléséről, az antiszemitizmusról, a szétszórás perspektívájáról, a cionizmusról, az asszimiláció útjairól. Ezekben az esteken előadó és hallgató valahogy kívül került téren és időn. A deportáltak elfelejtették, hogy a bergen-belseni halálágyak között, drótkerítéssel körülvéve raboskodnak.

A magyar barakkban nem volt elkülönülés – nők, gyerekek, férfiak összezárva az emeletes priccseken, egymáshoz préselve léteztek. A családokra azért mindenki igyekezett tekintettel lenni, bár itt is akadt olykor megalázóan gyilkos vita, hogy ki fekszik alul és ki felül. A testi szükséggel járó kényelmetlenség és bűz, a sok betegség és egymás örökös végzálása a legerősebb idegzeteket is szétrombolta.

*

Doktor Vajda Frigyesné és Ilona leánya a tizenegyes számot viselő faépület közepe táján helyezkedett el, a „B” soron – mindketten az első emeleten. Ha riadó volt, először Iluska mászott elő, aztán lesegítette az édesanyját. Igaza volt Sáríkáknak, amikor már Szegeden a gyerekére hagytakozott – a lágerban ugyanis egymás után tűntek elő Iluska jó tulajdonságai. Először is örökös derűje. Amikor már mindenki roncs és félhalott volt a depressziótól, a honvágytól, a hullámokban jelentkező halálfélelemtől – ő mint valami derűs varázsló, a legmélyebb gödörből is fölhozta azt, aki már járni is alig tudott. Mindenkit ismert és megszólított. A drótkerítésgyáros feleségével éppúgy megtalálta a közös hangot – noha ez az előkelősködő nő esetében nem volt könnyű –, mint ahogy órákon át tudott beszélgetni a parókás kohanita Katz nével, aki hét gyereket hozott magával Kaszaperről, és éjjel-nappal imádkozott, hogy épségben haza is vigye őket. Jöttment hát Iluska, cseverészett, viccelt és vigasztalt; jobb volt, mint az egyébként ugyancsak fáradhatatlanul, de csak szóval gyógyító klinikai tanárok és falusi orvosok. Mert gyógyszerük nem volt, s így a betegek, a megroppantakra hatni kizárólag lelki eszközökkel lehetett.

Csakis a tífusz és a vérhas, vagyis a járványbetegségek számíthattak a németek figyelmére. Amint a tudomásukra jutott, hogy valaki rosszul lett, azonnal küldték az egyéb-

ként zsidókból álló mentőalakulatot, akik kézzel húzott kiskocsijuk platóján már vitték is a lázas, legyengült sorstársat a kórházba. Hogy tényleg oda vitték-e, s az illető valóban kapott-e gyógyszert, bármilyen ellátást, kezelést, azt soha senki nem tudta meg. „A Krankenhausból nincs visszaút” – mondogatták egymásnak a zsidók, és már a gondolatától is rettegetek, hogy fölfedezik magukon a hagymáz jeleit.

Iluska sajátosan védekezett. Kileste, hogy Braunné a két fiával minden éjjel – még jóval az Appelzeit előtt – felkel, kimegy a barakk előtti egyetlen vízcsaphoz, ahol nappal csak tülekedés, éktelen veszekedés árán lehet csajkányi vízhez jutni, miközben az ember negyedórákon át topog a jeges sárban. Éjjel viszont az eltökélt Braunné a gyerekekkel – és most már Ilonka is – gond és zavar nélkül mosakodhatott, s a dermesztő éjszakában legföljebb az őrtoronyból olykor rájuk irányított reflektorfényben nézte őket az ügyeletes SS-katona. A rendszeres tisztálkodással nemcsak a tífuszveszélyt vélték maguktól távol tartani, hanem arra gondoltak, hogy edzettek lesznek, s még a meghűlést, a torokgyulladást is elkerülik.

„Nagyon csinos vagy” – dicsérte a tótkomlói Braunné a mosakodó szegedi lányt. Máskor meg azt mondta: „Gyönyörű vagy. Sáron rózsája.” A kiskamasz Braun Palika, miközben anyjával együtt csutakolták vörösre a lúdbőrös kisebbik Pinepke gyereket, nagy szemmel és visszafojtott lélegzettel bámulta Iluskát. Pedig mi mindent látott már az otthoni gettókbán, az ausztriai táborokban és itt, Bergenben is a priccseken! A fiúk bár micvóig – vagyis tizenhárom éves korukig – az anyjukkal mentek a fertőtlenítőbe is, ilyenkor hosszú-hosszú ideig álltak sorban anyaszült meztelenül a nők, s amikor szerencsésen túl voltak a tisztálkodáson (mert a csapból nem ciklon-B gáz jött, hanem meleg víz), a kölykök óráig, napokig tárgyalták izgatottan a látottakat.

Palika különösen azt a látványt szerette, amikor a szegedi lány, Vajda Ilona az éjszakai derengésben, a reflektor hol erős, hol gyengülő fényében a lábát mosta. A kamaszlélek megrendült ettől a gyönyörűségtől, a kecses forma, az éji sötétből felragyogó fehérség megdobogtatta a szívét. Fehér galamb, ez volt a jelenet jelszava. Nappal titkolta anyja előtt, mennyire várja az éjszakai tisztálkodások idejét, és a fiúknak sem mesélt róla – az a néhány pillanat csak az övé volt. Úgy érezte, talán bele is halna, ha kiszolgáltatná Iluskát az – ilyen értelemben is – örökké éhes, röhögő gyerekcsordának. Pedig mást is látott a lányból az éjszakai mosdások idején, de minden másodlagosnak tűnt föl a lábmosási jelenethez, a „fehér galambhoz” képest.

*

Wilhelmnek hívták azt a főhadnagyot, aki történetünk fontos szereplője lesz. Az örököt, a vezetőket kettős néven ismerték mindenki – a csúfnevüket a zsidóktól kapták, de szinte rejtély, hogyan jutott a deportáltak tudomására Josef Kramer parancsnok és a „korbácsos” Ilma Grese vagy a „csizmás” Elise kápók neve. Egyszer régen valaki talán meghallotta, miként szólítja egymást bizalmasan két lágerőr, esetleg egy német zsidó „még a békevékekből” ismerte föl új minőségében szomszédját vagy vevőjét, és ez a hír pillanatok alatt elterjedt, majd szállítmányról szállítmányra hagyományozódott. Popeye, a tengerész – így maradt fenn egy öreg továbbszolgáló önkéntesnek a neve. Olyannyira nem szégyellte öregségét, hogy fogatlanul járt-kelt a táborban, és bagót rágott. Lógott rajta a zubbony, de ebben a katonakabátban mindig akadt egy darab kenyér, amit észrevétlenül odacsúsztatott valamelyik őrjöngve éhező gyereknek. Popeye nem igazán barátkozott az őrség tagjaival. Talán egy kivételtől eltekintve – szolgálai alázattal követte Wilhelmet.

A főhadnagy huszonöt-huszonhat éves lehetett. Hibátlanul öltözött, ám rajta az egyenruha mégsem hatott félelmetesen – a szíjakat, a pisztolytáskát nem úgy viselte, mint más tiszték. Dr. Friedmann Rudolf szegedi pszichológus tanár egy esti barakkelőadásában, amikor a katonák és a civilek lelkiületének különbségeiről beszélt, megjegyezte – persze csak úgy általánosságban –, hogy az önkéntes hadfiak és az örömkatonák zöme szexuális pótszerként viseli az uniformist; ők ettől vélik növelhetőnek szerelmi teljesítményüket. Nos, Wilhelm még dr. Friedmann szerint sem tartozhatott volna ebbe a csapatba. Szó szerint polgári tartással járt-kelt, könnyed eleganciával viselte köpenyét, zubbonyát. A közvélekedés úgy tartotta róla, alighanem a náci politikai vagy gazdasági gépezet valamelyik roppant befolyásos családjának a sarja lehet, akit nem engedtek ki a frontra megdöglenni, hanem itt rejtették el. A főhadnagyt mindenesetre társainak érzékelhető tisztelete vette körül; még Josef Kramer halálparancsnok is adott a szavára, a kápónők pedig – ha a szolgálati beosztás összehozta őket – mérsékeltek szadista megnyilvánulásait.

Egy éjszakai razziaán – ami nem azonos az appelre való kikergetéssel – Wilhelm főhadnagy Vajda Ilona kezébe nyomott egy szalvétába tekert valamit. Igazi papírszalvétáról van szó, puha úri szalvétáról, amelyet a zsidók utoljára az elhurcoltatásuk előtt láttak. A kenyér is igazi kenyér volt, nyilván a tisztí étkezdéből való, nem az a fekete, fűrészpóros, dohos, savanyú ragacs, amiből ők napi néhány dekát kaptak fejenként. Nem azt mondjuk, hogy Wilhelm menázsikenyere megfelelt a magyar alföldi pékszabványnak, Sáríkat például a réges-régi idők ausztriai kirándulásain megismert szállodai kenyér ízeire emlékeztette, de itt maga volt a földöntúli élvezet és boldogság.

Wilhelm a sötétben átadta a csomagot, és kész – továbblépett némán, rezenéstelen arccal. Iluska a meglepetéstől még csak azt sem mondhatta, hogy „danke”. Az akciót mindössze ketten látták, pontosabban érzékelték: Sáríka és Dibúzné.

Amikor az ellenőrzés befejeződött, és visszakászálódtak a vackukra, Dibúzné oda-súgta:

– Láttam, amit láttam. Egyharmad kenyér az enyém.

– Nem – súgta vissza gyűlölettel Sáríka. – A kenyér a miénk. Mi kaptuk.

– Én kaptam – mondta egészen halkán Iluska. És közölte, hogy ad Dibúznénak egy darabot. Sáríka két napig duzzogott, hogy a tulajdon lánya így megszegyenítette. Az ötvenéves Dibúzné szőnyeges volt Szegeden, a Londoni körúton. Az ormótlanul csontos, nagydarab asszonynak darabos volt a modora is. Iluska feküdt mellette, de ő nem várta el sem az ügyvéd lányától, sem a másik oldalán préselődő dévaványai öreg állatorvostól, hogy bármiben is segítsék, viszont ő sem segített senkit. Vele nem lehetett csevegni, barátkozni, emlékezni a régi szép otthoni időkre. Soha nem „főzött”, pedig a receptmesélés a deportáltak egyik legfontosabb szórakozása és időöltése volt. Eppen ezért Iluskát kicsit meg is lepte a határozott, mondhatni durva követelés.

Az asszony megkapta a részét, morgott, mint aki így tudatja, rendben van, a számlát kiegyenlítették. Mindazonáltal Iluska észrevette, hogy szomszédja innen kezdve gyanakodva figyel, lapos pillantásokkal kémleli.

Hát két nap múlva újra akcióba léphetett.

*

A barakkot úgy építették, hogy mind a két végén, a bejárati ajtótól jobbra és balra kialakítottak két-két fülkét. Ezek a helyiségek nem voltak nagyok, sőt éppenséggel igen szűk kis lyukak lettek, viszont külön ablakkal – az őrtoronyra és a hármás drótkerítés-

re nyíló kilátással, középen a magasfeszültségű vezetékkel. A barakkból így leválasztott szobákban az ügyeletes barakkparancsnok és a kápók aludtak. Az egyik helyiséget irodaféleségnek rendezték be, asztallal, székekkel, dossziéknak szolgáló polccal. Ide olykor berendeltek egy-egy zsidót, akinek volt valami mestersége, és németül is értett – a legkapósabbak a cipészek, a varrónők és a szűcsök voltak. Szerszámról, anyagról mindig a németek gondoskodtak. Egyszer véletlenül kiderült, hogy itt van köztük Éden Éva budapesti játék- és bábkészítő művész, akitől aztán tucatjával rendeltek az örök különféle babákat. Karácsony táján kifejezetten nagy volt a mesterasszony forgalma. A zsidók döbbenet tapasztalták, hogy ezek a hétpróbás gyilkosok, kéjes szadisták milyen jó apukák és melegszívű nagypapák, akik képesek órákig ott állni és figyelni Éden Éva kezét, amint formázza, alakítja a hulladék textíliákból, fadarabokból, csavarokból, faágakból teremtett különös, tréfás hatású szobrocskákat.

Történt egy alkalommal – január vége lehetett –, hogy az egyik kápó megkereste Vajda Ilonát, és beparancsolta az irodába. Amíg a lány végigment a priccsek, az ijedten pislogó zsidók között, lelke jéggé dermedt. Remegett, hiszen őt egyszer sem vezényelték munkára ide, el sem árulta, hogy a fűző- és melltartószalonban valaha szert tett némi varrótudományra.

Az íróasztal mögött ott ült Wilhelm. A kápó át sem lépte a küszöböt, ő csukta be Iluska mögött az ajtót. A német tiszt felállt, és társasági modorban bemutatkozott – hozzátéve, hogy ő Sturmführer. Amikor a lány a kezét nyújtotta, kezét csókolta neki. Kora délutánra járt az idő, még világos volt, világos annyira, hogy a főhadnagy észrevette Ilona arcán a pirt. „Tud németül?” – kérdezte, és örült az igenlő válasznak. Hellyel kínálta vendégét.

– Ezt magának hoztam – közölte Wilhelm. A múltkorinál nagyobb csomagot tolt a lány elé az íróasztalon. – Nézze meg – biztatta.

Kenyér, kockacukor, két fonnyadt alma, celofánba csomagolt keksz – Vajda Ilona talán fél percig nézte a kincseket. Ült merev háttal, ölbe ejtett kézzel, és hiába küszködött, folytak a könnyei. A német fiatalember jóakaratóan mosolygott.

– Vegyen el egy cukrot – nógatta.

Ilona becsukta a szemét, és holdkórosként nyújtotta ki a kezét. A cukor mint a gyerekkori mese utáni álom olvadt a szájában. Hagyta, hogy ez az érzés hatalmába kerítse. „Szabad?” – kérdezte halkán, és bekapott még egy szemet. Remegett. Olyan éhség fogta el, hogy legszívesebben felfalt volna mindent.

Wilhelm megrendülten nézte. Itt, a táborban ezer és ezer halált, gyötrést, megaláztatást látott. Alighanem tudott mindent az emberállatról és azokról a pszichológiai praktikákról, amelyek végül is érzéketlenné teszik a szívet. És akkor rátette a tenyerét Ilona kézfejére. Meleg volt az érintése. A lányon borzongás futott át.

Idétlen beszélgetés kezdődött – töredezett, kapkodó mondatok az anyáról, Sárikáról, a munkaszolgálatos ügyvéd papáról, a barakk legérdekesebb embereiről. A háborúról szó sem esett. Az okról sem, hogy ők miért vannak itt, és általában mi ez az egész. Wilhelm egyszer csak azt kérdezte: hogyan van berendezve az otthonuk? Nyilván úgy vélte: emlékezni a jóra – jó.

A lány zavarba jött, mert minden éjjel a lakásukra gondolt. Leginkább egyetlen képet szeretett, ehhez menekült vissza újra és újra. Az utcai nagyszoba ablakain beárad a fény. Csakhogy a világosság nem mindennapi. Szikrázik, és a parkettára aranyló szőnyeget terít. Zenél ez a sugárzás, a fotel pedig, ahonnan ő ezt a tüneményes csodát nézi, hirtelen fölemelkedik, minden egészen könnyűvé válik, és akkor ő ebben a lebegésben pontosan tudja: most az Isten köszöntött be hozzájuk.

– A zongora – mondta. Fogalma sem volt, miért éppen ezt nevezte meg. Mert mondhatta volna a könyvespolcát a sok aranybetűs könyvgerinccel vagy a gyertyatartókat, az ezüst menórát. Vagy az ágyán tornyosuló tucatnyi gyönyörű, apró, színes díszpárnát. De nem, ő a zongorát mondta.

– Chopint szereti? – kérdezte Wilhelm.

– Az édesanyám szereti. Én leginkább Mozartot játszom.

Kicsit tudálékosra sikerült a hangja. Zavarba is jött, elhallgatott, nem tudta, mi jöhet még ezután.

– Ugye tudja, hogy maga nagyon szép? – bókolt a főhadnagy. Ilona újra elvörösödött.

– Lehet – felelte.

Csönd következett. Wilhelm nézte a lányt. Ilona lesütötte a szemét. Hirtelen megszállta a nyugtalanság. Hogy nagyon nem természetes dolog az ő együttlétük.

– Mehetek? – kérdezte. Alig tudta kinyögni a kérdést.

A német felállt. Mosolygott. Nem afféle társasági mosollyal, hanem bensőségesen, meghittén.

– Szeretnék segíteni magán – mondta nagyon halkán. És gyorsan kijavította: „magukon”.

Váжда Ilona kinézett az ablakon. Mocskosnak találta. De azért pontosan felfogta, hogy a barakk és a drótkerítés között lefektetett keskeny nyomtávú síneken a többnyire szovjet hadifoglyokból álló halálbrigád a két bányacsillén holttesteket, már meztelen halottakat tol a krematórium felé. Aki először találkozik ezzel a képpel, alighanem rosszul lesz, hányni kezd, elájul. A katonák azonban éppúgy megszokták, mint a lágerlakók. Sőt, a zsidókban kialakult e döbbenetes látványnak valamiféle realiztikus, szükségyszerű, következésképp helyeslő értelmezése. Wilhelm követte a lány pillantását, de mert alighanem úgy vélte, normális üzemmenetről van szó, minden rendben folyik, teljes figyelmével újra a lány felé fordult.

– Mit tehetek önért? – kérdezte hibátlanul úri modorban. Ilona úgy érezte, a fiatalember tele van jóakarattal, buzgalommal. De olyan képtelen volt ez az egész! Minden sejtjével érzekelte a roppant távolságot, amely elválasztja a német főhadnagytól. Hát mit mondhatott volna?

– Mindennap hozok valami kis ennivalót. Ha lehet – enyhítette a fogadalmát. – Nem szabad leromolnia. Maga túl szép.

Ilona elképedt. Úristen, mit akar ez tőle? Nem tudott szólni. Csak állt ott kínban és zavartan.

– Na jó – állt fel a Sturmführer, és enyhén meghajolt. – Szeretnék adni maguknak valamit. Gondolkozzon, én is azt teszem, hátha holnapra kitalálunk valamit.

Ilona úgy ment ki, hogy nem is érzekelte a búcsúját, a lépéseit. Például azt, milyen módon húzta be maga mögött az ajtót.

A zsidók egy része a priccsek előtt állt, többen feküdtek, és a fekhelyek résein dugták ki a fejüket. Mekkora szemekkel néztek rá! Kíváncsi, féltő, szinte durván érdeklődő, szeretetlenni pillantásokkal.

Némán, talán túlságosan is egyenes tartással lépdelt az ágyrészéhez. Sáríka rögtön átölelte és megcsókolta – ahogy átfogta lányát, máris megérezte a göncei közé dugott kincseket.

– Mássz fel! – szólt a lányára, az ennivalót akarta védeni.

A többiek odajöttek a priccséhez. Várták a beszámolót.

– Hagyjátok! – mondta Sáríka. – Nagyon kimerült.

Ilona tudta, ennyivel nem ússza meg. Összeszedte magát, és kiszólt, hogy holnap neki kell a kis szobák ablakait lemosni.

Ez egyértelmű beszéd volt. A cipész, a varrónők, Éden művész nő megerősítették, hogy a négy ablakot alighanem még soha nem mosták le, ahogy a barakk ablakainak tisztaságával sem törődött senki. Maga is meglepődött, milyen könnyedén hazudik. Amazok beérték ennyivel, és szétoszlottak. Nem így Dibúzné, aki a lány minden rezdülését figyelte, s azonnal fölmérte a rongyok mögötti jókora dudorodásokat. Bemászott a lány mellé a deszkaágyra, és fojtott hangon, fenyegetően mondta:

– A harmadot. Ha nem, elmondom mindenkinek. Érted, ugye?

– Majd éjszaka.

– Most.

– Meglátják.

– Most!

Vajda Ilonkának borzasztó éjszakája volt. Az édesanyja többször is belerúgott – Sárika így hozta tudomására, hogy gyűlöli a lányát.

Aki nem volt még éhes, nem érti ezt. Mert éhség meg éhség között óriási különbség van. Ha valaki valamiért nem ebédel, estére megéhezik. Ha másnapig koplal, nagyon éhes. Például a vallásos zsidók a Jom Kippur-i böjtkor. De ilyenkor két dolog fontos: hogy a koplalás önkéntes, világos célja van; és az éhidő elmúltával az asztalon ott a gőzölgő húsleves. A lágeréhség merőben különbözik a szegény emberek „nem evésétől” is. Ha szabad az ember, még a koldusnak is van esélye, hogy talál, kér, lop pár fillért, egy darabka kenyeret. A drótkerítésen belül azonban az éhség állandó és reménytelen. Óriási erőfeszítés kell ahhoz, hogy az ember akár csak percekre is megszabaduljon a korgó gyomor kínjától. És önfegyelem, hogy ne váljon tehetetlenné, cselekvésképtelenné. Ezért az esti kultúrelőadások filozófiai és orvosi szempontból is csodálatosak voltak. Az ember legyőzte önmagát, ráadásul kimozdult a megsemmisítő tehetetlenség fogságából, s képes volt elfeledni, amitől talán csak az alvás ideje alatt tudott szabadulni: hogy enni, falni, zabálni kéne, és nincs mit. Hiszen sokan ezért adták fel, ezért ugrottak rá a magasfeszültségű villanyvezetékre – egy mozdulat, és nincs tovább.

Dibúzné előtt most felcsillant az evés lehetősége. „A harmadot” – mondta. Akár egy priccsből kihúzott szöveget is odanyomhatott volna Ilonka nyakához, azon se kéne nagyon csodálkoznunk.

*

Negyednap, amikor kora délután a kápó érte jött – az udvaron talált rá, ahol a gyenge téli derengésben toporogtak a barakklakók, és egy fejmozdulattal beparancsolta az irodába –, a lány és tulajdonképpen mindenki izgatott hangulatban volt.

A háború hozzászoktatta őket a repülőgépzúgáshoz, a bombázók látványához. Ausztriában, a Bécs melletti lágerben még légi csatákat is megfigyelhettek; az éjszakai égi háború látványa – minden borzalma mellett – szép volt. Az angol és amerikai gépek Bergen-Belsen közelében is támadtak: vélhetően a Hannover előtti zellei vasúti csomópontot akarták megbénítani.

De most valami más történt. Az előző nap késő délutánján kezdődött. Először csak a szokásos motorzúgásra figyeltek; ez a zümmögés nem volt erősebb, mint máskor, legfőljebb egy-másfél órával korábban kezdődött, és a gépek nagyon magasan repültek. Aztán úgy tűnt föl, hogy az égi robaj nem akar véget érni. A hang állandósult, száz és száz bombázó tartott délkelet felé. Valahol megszólaltak ugyan a légvédelmi ágyúk, de sok kárt nem tettek az égi armadában.

A német őrok, a kápók nyugtalanul rohangáltak, aztán ahogy fölocsúdtak, a barakkokba terelték az embereket, ne bámészkodjanak, ne kárörvendjenek. Talán arra gondoltak, hogy a zsidók könyörögték ki ezt az inváziót Istenüktől, s most az imáikkal csak újabb veszedelmet hoznának a németsegre.

Legalább két teljes órán át tartott a légiőrök felvonulása, majd kétórányi szünet után újra kezdődött. Csakhogy az angolszász gépek ekkor már hazafelé tartottak. Lentről újra lőttek rájuk, sőt, az éles reflektorok eszeveszetten pásztázták az eget, és alighanem Hannover mellől felszálltak a német vadászgépek is, de valamiért nem alakult ki csata odafönt. Igaz, innen letről a bombázók és a német vadászok közötti függőleges távolságokat a civilek még csak megbecsülni sem tudták. Abban viszont megegyeztek, hogy valami nagyon jelentős dolognak kellett történnie.

*

Amikor a kápó Ilonáért jött, a barakk előtt a tegnapi esti és éjszakai eseményeket vitatták. Mindenki színészkedett, igyekezett közömbösen viselkedni, nehogy magukra uszítsák az őroket.

Wilhelm most nem ült, hanem az íróasztal előtt állt. A kápó visszavonult, ekkor jött a kézcsók. És a néhány mondat, amibe Ilona beleremegett.

– Az angolszászok porig bombázták Drezdát. Százezer a halottunk. Nincs egyetlen ép ház. Ez a mi Sztálingrádunk...

Nem fejezte be a mondatot. Minden bizonnyal megijedt a szavaktól. Csak álltak, néztek egymást. A főhadnagy hirtelen felvidámodott.

– Hoztam magának sampont. Szerzünk meleg vizet. És akkor megmoshatja a haját.

Vajda Ilona elképedt, erre nem számított.

– Beszéljünk komolyan – mondta Wilhelm, miközben a kis flakon sampont átadta a döbbenettől idétlenül mosolygó lánynak. – Kitalált valamit?

– Igen – mondta Ilona. Várta a kérdést, és fölkészült a válasszal. – A gyerekek – mondta. – Éhesek. Betegek. Tanulniuk kellene.

A német felkapta a fejét. És elégedetten figyelte a lányt.

– És maga lenne a nevelőjük, igaz? – kérdezte kedvesen. Hunyorított, mintha kacsintani akarna.

– Hát lehet? – Ilona bátortalanul nézett a tisztre.

– A lágerszabályzat szerint ez az én hatásköröm. Éppen az enyém. Engedélyezni fogom. És megcsináljuk. Maga meg én. Mi ketten.

Úgy látszik, jólesett neki így is összekötnie magát a lánnyal.

Wilhelm a magyar–holland vegyes barakkban elkülönített egy részt. A gyerekek Ilona felügyelete alá kerültek, és a lány két segítőt is választhatott maga mellé. Az ötletben persze az volt a legfontosabb, hogy a kicsik, tizenkét éves korig, pótenivalót kaptak. A katonai konyháról valamivel több kenyér, marmaládé érkezett. És egyszer – igaz, csak egyetlenegyszer – tej. Csodatej, csiribí-csiribá tej, varázstej!

Drága, aranyos fiú, gondolta Iluska, és fülig vörösödött.

*

Az anyák bizalmatlanok és ellenségesek voltak. Ilona először csak néhány gyereket, de később is mindössze tizennyolcat vihetett magával. Két segítőjével, Koch Mancival és Ráka Évával újra és újra győzködtek az anyukákat. Vezesse akármi ezt a Wilhelmet, nekik csak jó, ha elfogadják a segítséget. A többi nem érdekes.

A gyanú, a rossz érzés azonban valahogy ott lebegett a Kinderheim fölött. Hogy egyszer csak jönnek, és elviszik a gyerekeket. Mindenesetre a szervezést a németek gyorsan megoldották – egy őrzető mindkét oldalon szabaddá tett tizenkét-tizenkét priccshelyet, a kiszoruló embereket pedig beosztotta a két barakk üres fekhelyeire. Kifésztett fehér lepedőkkel választották el a gyerektől a baraktól. Hoztak pár rövid lócát, és szék is került az óvó néniknek, akikre fehér köpenyt adtak és vöröskeresztes fityulát.

A kápók ugyancsak ellenségesen fogadták Wilhelm kezdeményezését. Ezt az egészet nemcsak puhány dolognak tarthatták, hanem kihívásnak, szembeszegülésnek az ő egész viselkedésükkel. A Sturmführer utasítása azonban megkérdőjelezhetetlen volt, és Kramer legfőbb lágerparancsnok is rábólintott a dologra – nyilván valami egyezség miatt, amelyet ők nem ismerhetnek –, tehát a Kinderheim ügyeit korrekten intézték. A maguk fennhatóságán belül viszont, ha ezt még lehetett fokozni, korlátlanul uralkodtak. Éjjel háromkor, négykor tartottak ébresztőt, az Appelplatzon három-négy órán át az ájulásig álltak a jeges hidegben a zsidók, s olykor dél volt már, amikor közvetlenül a dörgeműzeosztás előtt kiadták a kávéadagot.

Ilona emlékezett a szegedi vidám gyermekműsorokra. Mivel otthon szeretettel közelített az apróságokhoz, itt is hamar megtalálta velük a közös hangot.

*

Egy este, amikor hét óra felé „hazatért”, azaz a Kinderheimben rendet rakva, a maga barakkjában éppen bekúszott volna a helyére, Sárka – szemével intve – kihívta őt a faépület mögé. Ez egyáltalán nem volt feltűnő, hiszen az emberek leginkább ilyenkor keresték fel a latrinát. Csakhogy ők ketten a barakk túloldalához mentek, nem törődve most azzal, hogy közel van az őrtorony.

– Nézd – mondta Sárka azon az anyás hangján, amit már régen nem használt, ha Iluskával beszélt –, ez a német végül is rendes. Csaknem mindenki megnyugodott. Hallom, a gyerekek ma is kaptak egy-két főtt krumplit.

Iluska nem tudta, hová akar kilyukadni az anyja. De Sárka eltökéltnek látszott.

– Azt hiszem, tapasztaltad, én nemcsak az anyád, hanem a barátnőd is vagyok. Ezért azt mondom, ha már lefeküdtél vele, helyesen tetted.

Másodpercekig álltak szótlánul, leheletük megfagyó páróját nézték.

– Beszéltem Fleiszig rabbiával – folytatta az anya, igaz, kissé zavart hangon, de inkább azért, mert úgy érezte, Iluskának az előbbi megjegyzésére is válaszolnia kellett volna, a csönd pedig idegesítette. Tehát elmondta, hogy a rabbi úr az ő kifejezett anyai kérésére felmentette Iluskát minden helytelenítő megítélés alól. „Elvégre Eszter királyné is mentőangyal volt!” – idézte Fleiszig Miksát.

– Mama – mondta Iluska. – Ez a német dilis. Egy milliomos, valami acélgyáros fia. Túlfinomult és művelt. Ebben a pokolban Mozartól és a vitaminokról beszélget velem. De segít a gyerekeken, és ez a fontos.

– Hát igen – mondta komoran Sárka. És hozzátette, teljesen mindegy, ki hogyan gondolkozik itt, hiszen így is, úgy is meggyilkolják őket.

– Mama – kérdezte a lány hirtelen –, nagyon utálnak engem?

Sárka nem válaszolt rögtön. Kicsit meglepte lánya kérdésének nyersége. Meg aztán nem tudta, helyesen teszi-e, ha őszintén beszél Iluskával.

– A gyerekek szeretnek. De mennyire szeretnek! Rajonganak érted.

– Mama – intette le az anyját Iluska –, nem ezt kérdeztem.

– Igen. Nem ezt kérdezted. Na és?! Válaszoljam, hogy utálnak, vagy mondjam azt, ami inkább az igazság, hogy kíváncsian lesnek? Gyanakodnak és figyelnek? De itt semmi nem érvényes. A Glázer az endrődi bőrüzemét két szelet kenyérért eladta a csabai Rónának. Azt hiszed, ez otthon rendben lesz? A Róna itt gyáros – gyár nélkül. A Glázer hasában meg van két szelet kenyér.

– De mama!

– Ne szakíts félbe! Mert éppen rólad van szó. Hogy ami itt jó, helyes és érvényes, az otthon már nem az. És fordítva. Tudod, hogy gyűlölöm ezt a Dibúznét. Tegnap azt mondta, ha hazamegyünk, csíkot vágat a hajadba. Miközben itt kizsarloja tőled az ennivalót. Hát ember az ilyen? És Langer?! Apád rohadt kollégája, aki úgy viselkedik, mintha büntetőbíránk volna, és nem a családi barátunk. Képzeld, mit mondott a Kertész Hédi-nek! Ha élve hazajutunk, téged kikerget Szegedről, mert nem hajlandó veled egy városban levegőt szívni. És most elmondom neked: ez a Langer két vagy három éve azt mondta, legyen a barátnője. Hogy az apád is szeretőt tart, egy ápolónót a klinikáról. Na, most már te is tudod. Elzavartam, és most tessék! Téged akar deportálni, ha hazaérünk a deportálásból.

Sárika kifáradt. De még nem fejezte be. Megfogta a lánya kezét, és úgy szorította, hogy Iluska majdnem felszisszent.

– És Fleiszig rabbi? Hálásnak kellene lennünk, hogy olyan szépen fejezte ki magát – Istenem, Eszter királynő?! –, de ha tudnád, mit mondott róla Igazné, amikor észrevette, hogy a szakállas ellopta a spórolt ennivalóját. Vagyis te csak ne kérdezz olyat, hogy utálnak-e a többiek.

Iluska megrendülten préselte hátát a barakk hideg deszkafalához. Nem nézett ki az anyjából ennyi okosságot és érzelmet. Az az igazság, kicsit lenézte Sárikát. És most szégyellte, de hirtelen nem tudta volna megmondani, hogy ki vagy kik előtt. Csak azt tudta, hogy a hónapok múltával egyre fölényesebb érzéseket táplált vele szemben. Mert azt látta, nem képes és nem is akar vállalni bizonyos fontos ügyeket. De most rádöbben, hogy az anyja nő is, az anyaságtól és a családi szereptől teljesen független ember, amire eddig soha nem gondolt.

Hallgatott. Semmi kedve sem volt ahhoz, hogy családi ügyekről beszéljen, azt meg végképp nem akarta, hogy a saját gondjairól elterelődjön a figyelme. Ezeket a fájdalmas kérdéseket neki kell tisztáznia. Hirtelen szomorúság szorította össze a szívét, megsajnálta az édesanyját. Sárika bizonyára egész nap, de inkább több napja ezen az ő lefekvésén vagy nem lefekvésén töprengett. És mennyit gyötrődhetett, amíg meg mer- te kérdezni.

– Mama – Iluska odaadással csókolta meg az anyja arcát, úgy, ahogy már régóta nem –, igazad van, itt mi bármikor meghalhatunk. És én nem várok hálát vagy valami hálát előtti föloldozást a gyerekek anyjától. Kaptam ettől a némettől egy kis varázspálcát – tart, ameddig tart. Aki túléli, majd kasszát csinál.

– Így van, látod – mondta Sárika –, te csak csináld, ami a dolgod.

– Ha a német is így gondolja – felelte Ilona, hogy lehűtse az anyját. Bementek a barakkba. Az asszonynak eszébe jutott, hogy péntek este lévén – erev sábesz – talán áldást kér az Örökkévalótól Ilonkának erre a németjére.

Ez az ő németje volt még anyja szemében is. Ilona nem ment imádkozni – ha az Isten tudja a dolgát, majd megsegíti. Vagy nem.